

"במצולות ים שוועתי ותענני"

קטגט, הים הבלטי, תש"ג

בנימין ברויאר, מצעירי הקהילה, היה נדהם כולו מהידיעה על הפשיטה הצפויה. כל ימיו גדל וחי בדנמרק בין גויים חביבים וחברותיים. זה מאות בשנים כמעט ולא ידעה דנמרק מלחמה, ואף הכיבוש הגרמני התרחש כמעט ללא שפיכות דמים. הדנים נכנעו מייד לפני הכוחות הגדולים של הגרמנים. מפעם לפעם היו הבריטים מתקיפים את המספנות מן האוויר, דבר שהיה גורם להתרגשות מה, אך מעבר לכך, תושבי קופנהגן כמעט ולא חשו שהעולם על שבע יבשותיו סוער וגועש כולו. הרעיון שיהודים יתפסו בכוח ויועברו בעל כרחם למקום אחר היה זר לו לחלוטין. כעת בנימין נוכח שעולמו היציב עומד להתמוטט – לפני זמן לא רב ארש לו אישה, פתח עסק, והיו לו תוכניות רבות לחודשים הקרובים, והנה העתיד כולו לוט בערפל.

חמיו, אבי לאה כלתו, חיפש אותו בין קהל המתפללים. אדם זה עדיין לא העריך נכון את היקף המבצע שמכינים הגרמנים. נדמה היה לו שאין בדעת הגרמנים אלא לתפוס כמה אנשים צעירים כדי להעבידם בפרך בתעשיות המלחמה שלהם.

"דנמרק עכשיו אינה המקום לאנשים בגילך", אמר לבנימין, והוסיף: "ואם אתה ואחיד אכן מתכוונים להימלט לשוודיה, אנא קחו אתכם גם את לאה ואת אחיה יהודה". שני בנים נוספים היו

לו בבית, אך הוא קיווה שבגלל גילם הצעיר ימלטו מציפורני החיה הגרמנית.

בנימין נד בראשו לאות הסכמה. "נפעל ללא שהיות. אמור ללאה וליהודה שיהיו מוכנים למקרה שנצליח להתארגן ליציאה עוד הלילה".

התייעצות קצרה, ובנימין ואחיו ראובן חילקו ביניהם את המשימות. בנימין ישם פעמיו אל החוף כדי לנסות לקנות סירה ולשכור מורה דרך, ואילו ראובן ירכז את מאמציו באיסוף הכסף הנדרש.

בנימין השיג זוג אופניים ונסע למושבת חוף שהייתה מקום הקיט של משפחתו. שערן הזהוב העניק לו את הביטחון שיזוהה כדני, והוא כלל לא חשש להסתובב בדרכים תחת עינם הפקוחה של אנשי הגסטפו. לעומת זאת ידע שתהיה לו סיבה לדאגה כאשר כלתו לאה, בעלת השיער הכהה, תמצא הלילה במונית. בין תושבי דנמרק הסקנדינביים, בעלי השיער הבלונדיני והעיניים התכולות, ניכרו מיד היהודים במראם. בנימין הגיע לחוף ועצר בביתם של לרס וקלרה אריקסן, זוג הדנים מהם נהגה משפחתו לשכור בונגלו בתקופת החופש. קלרה, בעלת המקום, הכירה אותו וגילתה אהדה והבנה רבה כאשר הסביר מה הן תוכניותיו. הדנים הם אנשים מתורבתים ואדיבים, והדרך בה נהגו הגרמנים ביהודים עוררה בהם שאט נפש.

לבני הזוג הייתה סירת מנוע פתוחה, שכן לרס היה דייג, והם ניאותו למכור את הסירה לבנימין ואף סייעו לו למצוא דייג אחר שיסכים להסתכן ולהעבירם דרך מיצר הים אל החוף השבדי. סוכם שבנימין יניח את הכסף בעד הסירה בתוך גזע עץ חלול, יאסוף את מורה הדרך ולאחר מכן תעבור החבורה כולה במים הרדודים עד למקום עגינת הסירה. בנימין היה

מרוצה מהישגי הבוקר ומיהר לחזור לקופנהגן כדי לאסוף את בני החבורה. בינתיים, צירף ראובן אל המסע משפחה נוספת בת ארבע נפשות, וסכום הכסף שהצליח לאסוף היה למעלה מפי שניים ממחיר הסירה. הדבר היה נפלא, כך יישאר להם כסף למחייתם בשוודיה.

לפי התוכנית היו כולם אמורים לנסוע אל החוף בחסות החשיכה, הווי אומר – לאחר התקדש החג. עובדה זו המחישה לבנימין יותר מכול שהם אומנם נסים על חייהם, ורק משום כך מותר להם לנסוע בראש השנה.

ראש השנה הגיע, ראש השנה המוזר ביותר בחייו של בנימין. הוא וחבורתו נפגשו עם בני הזוג מאיר ושני ילדיהם במקום החנייה של מושבת הקיט. בנימין הורה להם להיות שקטים לגמרי, והובילם בדרך אל החוף. הגרמנים שמרו היטב על אזור החוף כדי למנוע תנועה לא חוקית בין דנמרק לשוודיה. כל הספינות הלא מסחריות סולקו כבר מזמן מאזור זה. התחמקות מן הפטרולים הגרמנים הקבועים הייתה משימה לא פשוטה לכשעצמה, ועתה, כשצפויה פשיטה, יתכן מאוד שהגרמנים אף הגבירו את השמירה, כדי למנוע מאנשים מלהימלט.

בנימין לא התקשה למצוא בחשיכה את העץ החלול. הוא הניח בתוכו את צרור הכסף שהכין אחיו, ולאחר מכן צירפו אליהם את מורה הדרך – דייג בשם ג'נס, שהמתין להם במקום מסוים, ויחדיו צעדו אל קו המים. ערב זה של תחילת תשרי היה קריר, וכאשר החלו לדשדש במים הקרים עד לאימה, שמח בנימין על כך שלא לבשה את מעיל הפרווה שלה. שני ילדי משפחת מאיר, בן השמונה ובן העשר, צעדו בבטחה, אף כי בנימין הבחין בכך שהם רועדים. המים השתרעו לכל עבר, הם לא ראו דבר זולת קצף הגלים. הרמז היחידי שבישר להם

האקדח הטעון

קרקוב, פולין, תש"ג

כמה שבועות לאחר מכן הועבר שמואל עם עובדים נוספים למחנה עבודה בסמוך לעיר קרקוב. העברה זו והחיפושים שנלוו אליה ציינו את תחילתה של שרשרת ניצחונות בהם גבר שמואל רובין על שוביו. המאבק המתמיד היה סביב חבילת עור קטנה – תפילין – שאותה הצליח להסתיר. הבדיקות המתמידות היו רגעי הסכנה החמורים ביותר. חיפושים בלתי פוסקים נערכו בכל מה שהיה קשור לאסירים – על גופם, בבגדיהם, בצורות מטלטליהם ובצריפיהם. שתי עובדות עמדו לו לשמואל להצליח ולשמור על תפיליו: עזרת חבריו, והעובדה שלא היה ניתן לשומרים לערוך חיפוש על כולם בעת ובעונה אחת. בעת שהועברו ממקום למקום ונבדקו איש איש, היו נוהגים להעביר את הצרור משורה לשורה; אם נבדקו חפציהם, הוטמנו התפילין בחור שבקיר; כאשר נערכו חיפושים בצריפים היו התפילין נישאים על הגוף, וכאשר נערכו על האנשים עצמם הונחו התפילין כלאחר יד אי שם על הקרקע.

אך לא הסכנה והמורכבות שבשמירת תפילין והצפנתם כסכנה והמורכבות שבמציאת הזמן ומקום הסתר להנחתם. ביותר היה קשה לכרוך את רצועת התפילין שבע פעמים על זרוע שמאל, אך משהצליחו בכך, היה ניתן להסתיר את הרצועה

ובית התפילין מתחת לשרוול. גם את התפילין של ראש היה ניתן להסתיר מתחת לכיסוי הראש. כל זאת בתקווה שלא תערך בדיקת פתע, שהחלה תמיד בפקודה "להסיר את הכובעים!"

הזמן הבטוח ביותר להניח תפילין היה בשעות הבוקר המוקדמות, טרם הקיצו השומרים, אך לא תמיד היה הדבר אפשרי. השומרים היו מקיצים בשעה מוקדמת ופעמים רבות שמואל היה שקוע בשינה עמוקה, כפי שניתן לצפות מנער בן חמש עשרה שמידי יום ביומו עבד עבודה מפרכת במשך שנים עשרה שעות. כאשר הייתה עבודתו נעשית בתחומי המחנה היה יכול ליטול את התפילין עימו ולקוות שיצליח להניחם בשעת ההפסקה לארוחת הצוהריים. אך אם הועידו לו עבודה בחוץ, דבר שהיה כרוך בחיפושים ובבדיקות בעת המעבר דרך השער, נעשה הדבר מסוכן למדי. במקרים כאלה לא נותרה לשמואל הברירה אלא לחכות עד שיגיע שוב לצריפי המגורים ולהמתין עד שיעלו השאר על יצועיהם ויוכל להניח את תפיליו בחשאי.

בדרך זו או אחרת, תמיד שיחקה לשמואל השעה. מדי יום הצליח למצוא שעה קלה - בבוקר, בצוהריים או בערב - שתספיק לו להניח תפילין בלא להיתפס. מקרה בודד אחד משקף נאמנה את מידת הסכנה שריחפה על ראשיהם של אלו שהעזו להניח תפילין בפלאשוב, כך נקרא מחנה העבודה ליד קרקוב בו היה כלוא שמואל.

כאשר חוסל גטו קרקוב בחודש אדר ב' תש"ג, הועברו עשר אלף הניצולים אל פלאשוב, מחנה שנבנה במיוחד כדי לקלוט אותם. כמה מן המפעלים שהיו קיימים בגטו הועברו אף הם יחד עם יהודי הגטו. בין המפעלים היה מפעל לנייר, ובו בית דפוס שהוציא לאור חוברות תעמולה נאצית. מפעל הנייר שימש מקום מחבוא לזקני הקהילה החרדית של קרקוב. באחד הימים עבר

וילי, אחד השומרים הגרמנים ליד המפעל והציץ בעד החלון. שלושה יהודים נראו שם עטורים בתפילין ושקועים בתפילת שחרית. הוא זינק דרך החלון, כרך את רצועות תפיליהם סביב צוואריהם, וכך, כשהם נחנקים והולכים, גרר אותם דרך שבילי המחנה. הוא המשיך עם מטענו עד שהגיע אל מקום הקבורה הפתוח שהיה מכונה 'גבעת המוות', שם ירה בשלושת היהודים והשליכם אל הקבר.¹⁴

האביב היה ממשמש ובא ועימו השאלה מה יאכלו בפסח. עיקר מזונם של יושבי המחנה היה לחם, אך שמואל וחבריו רצו להימנע מלאכול לחם במשך שמונת ימי הפסח. שומה היה עליהם למצוא מזון אחר, או לצום. למרבת מזלו של שמואל היה אחד מחבריו מועסק באספקה במטבח, וכל אימת שהיה פורק שק תפוחי אדמה הצליח לגנוב תפוח אדמה אחד ולהצניעו. הנערים חפרו בור קטן במקום מוצנע והחביאו בו את תפוחי האדמה. היה זה פסח של רעבון נורא, אך הם עמדו בכך ולחם לא בא אל פיהם.

שמואל מעולם לא התגלה כשהוא עטור בתפיליו ואף לא נתפס בגין תפוחי האדמה הגנובים שאכלו הוא וחבריו בפסח. כאשר בא יומו והוא הובא אל גבעת המוות וניצב מול אקדח טעון, היה זה בשל עבירה פעוטה, ללא מעשה של גבורה והקרבה. כאן המקום להרחיב את היריעה על מחנה פלאשוב ועל מפקדו, אמון גאט, כדי להבין על מה ולמה נידון שמואל למוות.

כאשר הובאו שמואל וחבריו לקרקוב, מחנה פלאשוב היה בשלבי הקמתו. היה עליהם לעזור לבנות את מקום מאסרם העתידי ולהקיף אותו בחומה כפולה של תיל מחושמל. הבנייה החלה באמצע שנת 1942. המחנה נבנה בשטח הסמוך לבית

הקדמה

השמדתה של יותר ממחצית מיהדות אירופה בידי גרמניה הנאצית, השפיעה השפעה מכרעת על תפיסתנו את העולם. בטרם אומתו הפרטים, פשע בממדים כאלו היה בלתי נתפס לכולם, חוץ ממבצעיו. כיום, רוב יהודי העולם יודעים שעליהם לעמוד על המשמר, גם אם הם בטוחים שאירוע כזה אינו יכול להתרחש כאן או עכשיו.

לפני הטרגדיה הזו, רוב אזרחי העולם המערבי ראו עצמם כחלק מציוויליזציה מתפתחת ומתקדמת. ברגע שהמגמה הברברית הזו נחשפה אצל אומה שנחשבה לאחת המתורבתות ביותר בעולם, קשה פי כמה לשקף קדמה כיציבה ומחויבת המציאות.

ניסיון זה לרצח עם אומנם ערער את האנושות, אך עובדה זו אינה מעידה על כך שהיא עֲפְלָה אותו. בעבור רוב האנשים שגדלו והתחנכו לפני מלחמת העולם השנייה, רציחתם של מיליונים רבים של יהודים, רק בגלל היותם יהודים, נדמתה כליקוי חריג ביסודות ההיסטוריה. בתור אנשים שגיבשו את תפיסתם לגבי הטבע האנושי וההיסטוריה לאחר המלחמה, חובה עלינו לשלב את הזוועה הזו כחלק בלתי נפרד מתפיסת עולמנו.

החוט הארוך של ההיסטוריה היהודית, הנמשך אל תוך העבר, מתפתל קפלים קפלים בחודו של מחטרצח ההמונים. עלינו להבין שההיסטוריה כולה שלנו, וכולה רלוונטית. המחט המאיימת חודרת פנימה במשרפות של פולין הכבושה תחת המגף הנאצי ויוצא בפוגרומים הרוסיים ב-1881. הוא חודר פנימה במסעות

עולם עולה בלהבות

הטבח של חמלניצקי ויוצא בהשמדת קהילות שו"ם במסעות הצלב. המחט נעה פנימה והחוצה, כשכל קפל שנתפר מכיל כמה מאות שנים, עד שהוא נכנס בחורבן בית שני ויוצא בחורבן בית ראשון. אנו מכווצים את קפלי הבד על המחט ונוכחים לראות שהם ביטויים שונים של אותה תוכנית אב שבורא העולם מסר למשה רבנו בפרשת הקללות, ושנביאי החורבן הרחיבו עליה את הדיבור במהלך הדורות.¹

וּבְשֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנִים לְאַלֶּף הַשָּׁשִׁי יִפְתָּחוּ שַׁעְרֵי
הַחֲכָמָה לְמַעַלָּה וּמַעֲיָנוֹת שֶׁל חֲכָמָה לְמַטָּה, וַיִּתְּתֶקֶן
הָעוֹלָם לְהִכָּנֵס לְשִׁבְעֵי. כָּמוֹ בֶּן אָדָם שֶׁמִּתְקֵן בָּיֹום
שָׁשִׁי מִכְשָׁמַעְרִיב הַשָּׁמֶשׁ לְהִכָּנֵס לְשִׁבְתּוֹ, אֵף כֵּן גַּם,
וְסִימָן לַדָּבָר - (בראשית ז)
בְּשִׁנֵּי שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה לְחַיֵּי נֹחַ וְגו' נִבְקְעוּ כָּל מַעֲיָנוֹת
תְּהוֹם רַבָּה. (זוהר, פרשת וירא)

לידת הבעיה היהודית

1740-1914

ההשכלה והיהודים. 'הבעיה היהודית', אשר נועדה להיפתר ב'פתרון הסופי' בהשמדת יהדות אירופה, לא נולדה בעליית הנאצים לשלטון בגרמניה. היא גם לא הייתה סתם ביטוי נוסף של שנאת היהודים המיושנת שדיכאה, השפילה והחריבה את עמנו לאורך הגלות האחרונה והמרה ביותר בהיסטוריה שלה. הבעיה היהודית הייתה בעיה מודרנית שנולדה מתוך נאורות ותקווה לשינוי העולם אך הסתיימה בפשע ובאסון.

האלף השישי, המתחיל בשנת 1240 לספירה עם ייסוד האוניברסיטאות הראשונות באירופה, אכן היה תקופה שבה החלו מעיינות החכמה לזרום בעולם החילוני. בראשית המאה השישית של אלף זה, בשנת 1740, יכלו אנשי ההשכלה של אירופה הנוצרית לסקור את הישגיהם בגאווה – והם אכן עשו זאת. סודות מערכת השמש פוענחו על ידי קופרניקוס וקפלר, וניוטון הוכיח שכל חפץ בשמיים ובארץ פועל על פי אותם כללים קבועים. חוקרים גילו עולמות ועמים חדשים, הרפואה חשפה סודות רבים של גוף האדם שהיפוקרטס לא ידע מעולם, ומנוע הקיטור סימן את תחילתו של עידן שבו עמל האדם כבר לא יתבצע ביזע ובכוח השריר.

התפתחויות אלו לא היו יהודיות. בשונה ממדע ימי הביניים, היהודים כמעט לא נטלו חלק במהפכה המדעית במאות השש עשרה, השבע עשרה והשמונה עשרה. למרות זאת, היהודים לא התעלמו מהרוח החדשה והיא לא התעלמה מהם. שתי התפתחויות מרכזיות שינו את חיי היהודים מקצה לקצה; בצד היהודי, הייתה זו הנאורות, ובצד הגויי – האמנציפציה, שוויון הזכויות. פירושו של דבר: היהודים יהפכו להיות כמו הגויים – במידה כלשהי. הגויים יתחילו לקבל אותם – במידה כלשהי. האם העולם אינו מתקדם לקראת יום שבו השנאה נטולת היסוד תיעלם מאליה? האם לא משתלם להתפשר מעט על מסורתנו העתיקה כדי להגיע לאותו יום מופלא של אחוות האדם?

נעשו פשרות. היו שהתנצרו בפרהסיה, משום שקבלה מלאה של יהודי בחברה הנוצרית הייתה תלויה בלא פחות מהתנצרות. אולם, רוב היהודים ניסו להתפשר בכך שהתלבשו כמו הגויים ודיברו בשפתם. מספר עצום של יהודים אף אכלו את מאכליהם, למדו בבתי הספר שלהם ושינו את תפילותיהם כדי שיידמו לאלו של הגויים. אבל זה לא היה מספיק. זה לא היה יכול להיות מספיק.

עלייתה של האנטישמיות. הסימן הראשון ששנאת היהודים העתיקה לא נעלמה מהעולם בשום פנים ואופן הופיע בשנת 1819. עם תבוסתו של נפוליאון ב-1815, מקומות רבים שהעניקו אמנציפציה ליהודים התחילו לכפות מחדש מגבלות ישנות – אך היה נדמה שזה רק חלק משאיפה כללית להחזיר את המהלך הישן. בשנת 1819 החלה השנאה לבצבץ יותר ויותר, באופן אכזרי וניכר. אספסופים של סטודנטים משתוללים פרצו לגטאות יהודים בערים רבות בגרמניה כשהם בוזזים ורוצחים לקול שאגות "העפ! העפ!". הוצעו הסברים מתוחכמים שונים

להסבר משמעות המילה 'העפ', אך איש אינו יודע את כוונתה האמיתית. אולם, היה ברור שדברים אינם מתנהלים כשורה. במקום נאורות, סבלו יהודי גרמניה מפוגרומים שלא נראו מאז ימי הביניים.

הפוגרומים דעכו במהלך השנה. הם נשכחו מלב עד מהרה ואף ניתנו להם צידוקים – אולי כעוויות אחרונות של דעות קדומות בשלבי דעיכה.

אחרי הכול, נוצרים שנאו יהודים מקדמת דנא. הם שנאו אותם על כך שאינם נוצרים, וחמור מכך, על הריגת האלוהים שלהם, אילו דבר כזה היה אפשרי – אך זו הייתה קביעתה של הדת הנוצרית. המתפשרים אמרו לעצמם שהשנאה הזו נותרה בעבר, ובעולם החדש והנאור לא יהיה מקום לשנאה דתית, אך אולי ההישג הזה ידרוש זמן.

הוא דרש יותר מזמן. עם התקדמות המאה התשע עשרה המציאו הגויים סיבות חדשות לשנאת יהודים. השנאה הדתית העתיקה הייתה סיבה טובה דייה, אך היו לה גבולות. שנאה דתית לא שנאה את היהודי, אלא רק את יהדותו. המשכילים ואנשי הכמורה ידעו שיש ליהודי נשמה, והם חמדו אותה. יתרה מזאת, נוצרים רבים – לא כולם, למרבה הצער, אך רבים מהם – סברו שרצח של חפים מפשע הוא מעשה המנוגד לנצרות. האמונה הרווחת הייתה שבסופו של דבר היהודים יתנצרו, ולכן לא כדאי שהם כולם יימחו מעל פני האדמה.

אך כעת קמה אידיאולוגיה חדשה בעלת שם חדש.

השם החדש היה 'אנטישמיות'. השנאה שכוונה כלפי היהודים לא נבעה לנוכח אמונתם או התנהגותם, אלא מעצם השתייכותם לגזע שנחשב, לפי האידיאולוגיה החדשה, לאויב האנושות.